

Л.І. Ковалівська, член Асоціації дослідників Голодоморів в Україні
(*Пирятин*)

ЖАХЛИВИЙ СВІТ ГОЛОДОМОРУ УСТАМИ ОЧЕВИДЦІВ (за матеріалами власних польових досліджень)

Історію неможливо змінити.
Треба мати тільки відвагу
знати її правду. Лише тоді
можна змінити нинішню
жорстоку реальність.

П. Куліш

У 2018 р. виповнюється 85-та річниця найстрашнішої трагедії в історії українського народу, спричиненої більшовицьким тоталітарним режимом – Геноциду 1932–1933 років. Сплановане пограбування та знищення українських селян, господарів на своїй землі, носіїв української мови, звичаїв, культури, національної свободи було розроблене «вождем» пролетаріату Леніним, ще в 1918 р. Свій план озвучив він у березні 1919 р. на VIII з'їзді РКП(б). Головним завданням його передбачалося створення в Україні й на Дону «Комітетів бідноти» [1, с. 503–506]. Завдяки їм комуністичний тоталітарний режим планував зробити руйнацію українського демократичного суспільства зсередини та запевнити світову спільноту, що українці самі створили в себе голод. Також вони планували нейтралізувати селян та організувати громадянську війну з «кулаками». Але український народ завжди боровся проти поневолювачів, піднімаючись на збройні повстання. Тому «вожді» пролетаріату дійшли висновку, що подолати спротив селян можна тільки виснаживши їх голодоморами, яких у 1918 р. було запропоновано три з проміжком у 10 років (1921–1923, 1932–1933, 1942–1943). Останньому завадила війна. Тому його перенесли на 1946–1947 рр.

Для вилучення хліба в селян у 1921 р. московський уряд прислав 150-тисячне військо. У 1932–1933 роках – 25 тисяч російських комуністів та 20 тисяч робітників з російськомовних українських міст (Одеси, Харкова, Курська). Комуністи, керуючи комітетами бідноти, забирали в селян усі їстівні запаси, спричиняючи голод і смерть. У 1946–1947 рр. зароблений селянами хліб видали на руки їм лише по маленькому клуночку – 20–30 кг. Цього мало вистачити сім'ям до наступного врожаю.

Щоб дізнатися, скільки хліба можна одержати з українських земель, Ленін у 1924 р. ввів НЕП. У 1929 р. нову економічну політику скасували. Почалася колективізація.

Як вона проводилася?

Наведені далі факти – це документальні свідчення очевидців та розповіді їхніх рідних про голодомори в Україні, що призвели до масового вимирання селян, що увійшли до книги авторки цієї статті «Не згасни, свічко пам'яті» [2].

Загорулько Катерина Прокопівна (1923 р. н.): «Мій батько, Прокіп Савович Загорулько, мав землю, худобу, реманент. У колгосп іти не хотів. Тоді на сім'ю наклали великий план хлібоздачі, який неможливо було виконати. За це батька ув'язнили на три роки. Він будував «Дніпрогес».

Сім'я не померла від голоду тільки тому, що батьки встигли закопати жито в полі, метрів за двісті від садиби. А з хати буксири забрали майже все. Щоб залишилося хоча б щось із одягу, мати одягала на себе кілька сорочок, спідниць, підв'язувалася платками, натягувала також теплий одяг і кожушину зверху та йшла на той куток села, де вже все вигребли. А нам, шістьом дітям, нянька наказала, щоб плакали й дуже просили, аби буксири не забирали їжу з хати. З'явилися «шукачі», які перештиряли в оселі й долівку, і стіни, і стелю, – не знайшли нічого. На комині був ворочок із квасолею на насіння – забрали й те. Під полом на долівці лежало відер трое картоплі. Хотіли взяти її для себе ж. Але їхній керівник, зважаючи на наш плач і прохання, над нами змилювався.

Навесні 1933 р. уся сім'я була пухла – закінчився запас жита. Та нам пощастило. Материн брат Микола Комар, комнезамівець, котрий жив у с. Білоцерківці, дав батькам дійну корову (він побоявся, щоб його не розкуркулили, бо в нього була ще й тільна телиця). Мати до молока додавала води, гречаної полови, насіння з головок конюшини – варила кашу. Від такої їжі у нас завжди боліли животи, ми часто блювали, паморочилася голова, не могли справити нужду – у животі все «цементувалося» від полови. А перед очима завжди стояв хліб. Його найдужче хотілося. На те, як ми були вдягнені, ніхто не звертав увагу. Усе – латане-перелатане. Мерзли, бо з-під тих латок і тіло світилося.

Діти з усього села йшли до саду пана Скитського їсти цвіт акації. Якось прийшов туди й хлопчик років семи. У нього померли всі рідні. Ми повилазили на лісу, якою була обгороджена садиба, – рвали цвіт, та їли його. Тут на нас насварився сторож Йовтух Іванович Штепа. Ми посплигували на землю й повтікали. А той хлопець-сирота

був дуже голодний і поліз вище на дерево. Та дід Йовтух багром стягнув його на землю. Дитина впала й убилася... Кривдника за це не покарали.

Наші сусіди – Євген Штепа і його старший син – померли. Залишилися дружина, син Борис (1923 р. н.) і 5-річна донька Шура. Мати, рятуючись від смерті, забрала доньку й пішла у Крим. Там голоду не було. Десятирічного свого сина Бориса покинула напризволяще. Але йому пощастило – забрали в патронат. У сільському патронаті, який містився в колишньому будинку пана Скитського, вижили й інші діти, такі, як Тетяна Йовтухівна Василенко (1923 р. н.), Тетяна Данилівна Гиренко (1921 р. н.), Олександр Клименко (1931 р. н.), Володимир Клименко (1933 р. н.), Василь Кузьменко (1923 р. н.), Ольга Кузьменко (1927 р. н.), Микола Романович Шупта (1923 р. н.) та їхня вихователька, учителька Параска Демидівна Колісник.

На дорогах села лежали й мертві, і пухлі, знесилені голодом, люди. Яюсь до нас прийшла Марія Сідерцева. Вона ледве переставляла наліті водою ноги. Її сім'я вже вимерла. Жінка попросила їсти. Мати дала їй ліпеник. Марія зразу ж його з'їла, аж піна з рота потекла. Вийшла за двір – і померла.

У шістьох хатах на нашому кутку люди вимерли цілими сім'ями. У Радченків батько стукнув сина Миколку по голові, зварили і з'їли. Та не допомогло... Передостаннім дружина Палажка хоронила свого чоловіка Івана, голосячи за ним: «Ой, дідусю, як же тобі добре, що ти лежиш уже на лаві, бороду задер! А в мене ж ні дощечки, ні цвяшка, ні шматочка хліба. Що ж мені робити?». І, не знайшовши ніякого виходу, жінка у своєму великому горі та розпачі кинулася в колодязь.

Були випадки, коли рідних закопували ще напівживими. Так, Антоніна Коргун побачила, що на кладовищі когось ховають. Поспішила туди й попросила, щоб не загортали могилу, бо у неї мати, Ганна Василенко (1891 р. н.), уже при смерті. А їй самій несила буде поховати небіжчицю. Донька поклала неньку на ряднину й ще напівживу притягла до ями. Ганну кинули на трупи мертвих людей, засипали землею, яка ще довго-довго ворухилася».

Долгова Валентина Вікторівна (1947 р. н.), колишня жителька м. Харкова розповіла: «У 1932 р. моя свекруха, Антоніна Іванівна Долгова, 1915 р. н., проживала у Харківській обл. на межі з Белгородською обл. Росії – у с. Стрілече. Там між Україною й Росією проходив кордон, який позначався тоді лише на географічних картах.

Та в 1932 р. межа між двома радянськими республіками була чітко встановлена. Щільним кільцем на дорогах, у лісах і полях стояли озброєні загороджувальні армійські загони. Виснажених, пухлих від голоду селян військові до кордону не допускали. Але Антоніна Іванівна вирішила випробувати своє щастя. Голод на той час забрав уже багатьох людей у селі. З думки дівчини не йшло, як їй урятуватися від смерті. Разом з іншими односельцями вона пішла до хлібного поля, щоб переповзти через нього до рідні в російське село. А там, надіялася Тоня, що вже виживе. Та не так сталося, як гадалося.

Біля кордону біженців зупинили солдати. Вони наказували: «Вернись, стріляти буду!». Чути було поодинокі постріли. Стало моторошно. Біженка поплазувала назад. Її розум швидко шукав рятівну соломину...

Вона пішла до залізничної станції Прудянка. Сіла у вагон потягу й поїхала до найближчого цукрового заводу, щоб влаштуватися там на роботу. Їй пощастило – узяли різноробочою. Давали пайки. Вижила. А через кілька років, зустрівшись із рідним братом Дмитром, Антоніна Іванівна дізналася, що він тоді саме й був у тому «заградзагоні», який подолати їй було несила. У той час Дмитро Іванович перебував у діючій армії. Йому, як людині, яка добре знала місцевість, наказали нести службу у своєму рідному селі. То були найтяжчі випробування в його житті».

Холоша Парасковія Онуфрїївна (1918 р. н.), с. Глинськ Опішнянського (нині – Зінківського) р-ну: «У 1932–1933 роках мої батьки – Онуфрїй Григорович Ситник (1890 р. н.) і Оксана Климівна (1890 р. н.) проживали з п'ятьма дітьми. Оскільки батько був членом комнезаму (комітети незаможних селян, які були створені для боротьби з «куркулями»), то їстівні запаси в нас не вилучили. Їжі вистачало. Допомогали ще й сусідам. Вони в батьковому сараї переховували своє збіжжя.

Урожай у 1932 р. був непоганий. Це я бачила, працюючи в той час на колгоспному току. Зерна в коморах було вдосталь, але його вивозили й вивозили. Куди? Де його у такій кількості поділи?!

І букса все гребла-вигрїбала у селян. В однієї сусідки на горищі знайшли дві квасоліни, а інша – випросила їх своїм дітям. Пухлі люди сиділи на дорогах. Кругом усе смерділо. Помирали попідтинню й дорослі, і діти.

Вимерла вся сім'я Павла Павловича Щербака: дружина Якилина, діти Ганна, Олексій, Стефан, Олена, Іван. У сім'ї Ганни Кириченко померли всі. Залишилася одна-однісінька донька. Так мати задушила її і з'їла, а потім померла й сама. У моєї подруги, Орини

Черевань, померли мати Олена, сестри Пріська та Федора, брат Лаврентій, а її батько Іван лежав на печі пухлий і голодний. Тож поки Орина прийшла з роботи додому, батько повісився.

У сім'ї Пантелеймона й Василини Самійленків було двоє дітей. Їхній тато гарно шив пальта, одягав усіх начальників. Добре заробляв, було що їсти. А своїм дітям – Ваньку й Галі – їжі не давали. Обоє вони, біднесенькі, й померли з голоду.

У сім'ї Матвія Череваня і його дружини Химки було четверо дітей: Тетяна, Ганна, Софія, Іван. Соня й Іванко померли. Химка їла їжаків, але теж померла.

У м. Котельві жив рідний брат мосі матері, його дружина Параска, син Санько та доньки Галя й Паша. Вони пішли на околицю міста рвати бур'яни. Поповзли у високу траву, та не вистачило їм сили йти назад, – там і померли. А найменшенька Галя залишилася край дороги. Там її підібрав якийсь чоловік та відвів до інтернату, де вона вижила.

Ще в нас була рідна тітка Ганна Жадан і чоловік її Олександр та син Іван, які теж померли. А старші їхні діти – Петро й Уляна – вижили, працюючи на заводі. Адже там їм давали хлібні пайки та обід у робітничій їдальні. Отака трагедія була в нашому селі, в нашій родині. Хай вона ніколи не повториться».

(Записано 10.09.2012)

За межами України. Голод на Поволжі

Поднесва Валентина Іванівна, жителька м. Пирятин Полтавської обл., розповідає: «У 1932–1933 роках мій дід, Михайло Тарасович (1882–1933), і бабуся, Катерина Тихонівна (1877–1933) Подневи, жили в козачому хуторі Кирєєв Ольховського р-ну Волгоградської обл., де на той час масово проживали українці.

Сім'я діда до колективізації мала хоча й невелике господарство, але їжі для них вистачало. У 1932 р. дід вступив у колгосп. Віддав пару волів, віз, сани. Сам старанно працював у колективі на найважчих роботах.

Узимку 1932 р. буксирні загопи вишукували хліб у всіх хуторян, питнями колупаючи землю навколо будинків, стіни, долівки. Буксири (бригади уповноважених колективізаторів села) говорили, що коли знайдуть сім зернин, – господар відсидить сім років у в'язниці. У всіх заможних селян колективізатори повиносили з хати все майно.

На початку літа 1932 р. дідусь із сім'єю встиг виїхати в м. Воронеж, де працював на цукровому заводі, одержуючи пайки. Та зимувати з дітьми в тому місті він не зміг, – побоювся лютих морозів, які не дали б змоги вижити навіть у землянках. Пізно восени родина

повернулася додому на хутір Кирєєв. Запасів їжі на зиму вони заготовувати не могли – була пізня осінь, і до того часу в хуторян уже забрали все збіжжя. Хліба купити було ніде. З цього приводу Михайло Тарасович виразив своє невдоволення.

Згодом дідуся Михайла ув'язнили й розстріляли разом з іншими в'язнями. Із спільної могили його тіло викопала сестра Марія й перепоховала в м. Ольховка.

Улітку 1933 р. від голоду померла бабуся Катерина, її донька Федосія, зять та п'ятеро дітей. Вимерла майже половина людей, що жили на хуторі. Пощастило лише сину Подневих, Івану Михайловичу, який устиг завербуватися на роботу в ліси Карелії. Звідти його було призвано до лав Радянської Армії. Він служив у м. Кронштадті. Матрос через свого флотського командира Ганєєва зумів посприяти порятунку 14-річної сестри Євдокії. Їй після листа Ганєєва в сільську раду за місцем проживання виділили хлібний пайок. Так вижила моя мати.

Із сім'ї діда Михайла голод забрав 9 осіб. Я ніколи не забуваю про моїх рідних, які вимерли цілими сім'ями, і не пробачу тим, хто згубив їхні життя – життя великих трударів-українців, котрі проживали в Поволжі».

Сірук (Аніщенко) Валентина Юрївна (1952 р. н.), с. Марачівка Хмельницької обл. Славутського р-ну, розповідає: «У 1932 р. сім'я мого діда, Корнія Сірука (1882 р. н.), складалася з сімнадцяти осіб – прадідуся, прабабусі, діда Корнія, бабусі Ликерії (1889 р. н.), одинадцяти їхніх доньок, онучки Льолі (немовляти) та прийомного сина – 14-річного Миколи.

Не дав Бог подружжю сина. Прийняли вони за свого сироту Миколку, у якого від голоду померли всі рідні. А Корній Сірук ще тримався разом із сім'єю. Колись у нього був достаток. Він мав свій млин, пару коней, пару волів, двох корів, землю. Ще й добротний будинок побудував. Хлібний податок господар здав і в 1931-му, і в 1932-му роках. Але комнезамівці й буксири прийшли знову, щоб розкуркулити сім'ю. Тоді дід поніс їм два мішки грошей – надіявся відкупитися. Не допомогло. Забрали все господарство, а діда Корнія і його сім'ю погрузили у «теплушки» та й вивезли далеко за Урал у сибірську тайгу. Добре, що була вже весна, тож не замерзли в дорозі. Бо й теплого одягу не було. Забрала його букса.

Зустріла «ворогів народу» квітуча зелена тайга. Але не було в її повітрі духмяних пахощів квітів – стояв важкий сморід від «моря» людських трупів. Людей сюди привозили ще взимку. Розкуркулених українців з вагонів викидали прямо в сніг без теплого одягу, їжі, будь-

яких засобів до існування ще й приказували: «Живіть, як знаєте! Тут вам, класовим ворогам, і кінець!». Новоприбулих поселили в бараках з дощок. Щодня їх посилали пиляти ліс. Їсти давали лише тим, хто ходив на роботу. Хліб випікали з суміші борошна й тирси чи порохнею із пнів. Бранці тайги почали хворіти, помирати. Микола загинув на лісосплаві. Невдовзі попухли від голоду й відійшли у вічність прадідусь і прабабуся, дід Корній, бабуся Ликерія, семеро їхніх дітей. Залишилися найстарша Уляна (1909 р. н.) з донькою Льолою та наймолодша Наталка (1923 р. н.). Надії на можливість вижити у створених умовах не було. Тікати! Так вирішила Уляна. Вона ще до сходу сонця встала, тихесенько розбудила десятирічну сестру, накинула собі на плечі шалю, у яку закутала й доньку. Пригорнула її до свого серця, яке гупало в грудях так, що кожен поштовх його відбивався у скронях. «Господи, допоможи й збережи нас! Хоча б ніхто не почув, не здогадався!». Вийшли на лісову стежину, що вела до річки. Йшли босоніж по заболоченій холодній осінній землі. Ось і широка, глибока річка. Жінка почала шукати місток. Та Бог послав їй двох зустрічних чоловіків-рибалок.

– Куди ти оце, молодице, з двома дітьми йдеш? Там непрохідне болото. Згинете! Вертайтесь назад! Неподалік хлопчики на човні ловлять у річці рибу, то перевезуть вас, якщо ви їх попросите.

Уляна віддала перевізникам свій єдиний скарб, – поїльник, у який брала воду в дорогу. Перевезли. Утікачі пробиралися стежками, що стелилися поряд з дорогою, ще кілька діб. Жінка боялася, щоб ніхто не здогадався, звідки вони йдуть, і не повернули їх назад. Ночували в лісі, притулившись спиною до дерева. Дрімали сидячи, закутавшись шаллю. Було дуже страшно. Іноді вона чула, як виють вовки. Завмирало серце, коли поряд тріщали гілочки під лапами звірів чи десь, зовсім близько, світилася над землею пара очей. Той страх, ті вовчі очі супроводжували мою матір Улянуну ще дуже довго.

Нарешті втікачі дійшли до Уралу. Трапилася на їхньому шляху широка швидка річка. Ненька залишила Наталку з Льолою на руках на березі, а сама пішла шукати брід. Вода зносила її за течією. Тоді вона знайшла дві довгі палиці, якими трималася за дно річки, посередині якої вода сягала їй носа. Повернулася мати назад. Забрала донечку, посадила її на свої плечі. Дівчинка насилу втрималася, держачись за мамині коси. На іншому березі ненька шаллю прив'язала дитину до дерева. Побрела за сестрою. А позаду чула несамовитий, розриваючий материнську душу, переляканий крик Льолі. Поки перенесла Наталочку, її дитячко охрипло, оченята його бігали, не знаючи, що шукають. Дійшли до сіл. Просили милостиню. Частина свого

«заробітку» Уляна віддавала церкві. Молила Бога, щоб допоміг їм дійти додому. Уранці вже були приморозки. Їхні босі ноги посиніли. Сестра простудилася. Боліло в грудях. У невеликому містечку вони попросилися на нічліг до господарів, де жила бездітна сім'я. Добрі люди обігріли їх, нагодували. Усю ніч сестра кашляла, а донька плакала так, що чути було й на вулиці. Господарі боялися таких гостей. Вони порадили матері не затримуватися в них, тому що влада швидко питає, що це за люди. Невідомо, що тоді буде всім. А хвору й дуже кволу Наталочку залишили у себе. Може ж, видужає, – буде їм поміч.

Старша сестра з дитиною на руках пішла далі – в Україну. У якомусь містечку вона просила в людей милостиню й дякувала їм, молячись за них своєю рідною українською мовою. Це привернуло увагу міліції. Її попросили надати документи для перевірки. Та їх, звичайно, не було. Кинули жінку з донькою у холодну в'язницю. Добре, що це було вже наприкінці дня. Їм пощастило. Допит відклали на ранок. Мати розповіла про свої біди наглядачці. Вона порадила їй прикинутися німою. Навчила, як це треба пояснити за допомогою звуків і пальців рук. Повірили Улянці на дізнанні, – вигнали із в'язниці, ще й з ганку ногою пхнули. Два місяці добиралася мати з моєю сестричкою додому, на Хмельниччину. Дійшла вона у своє село в кінці листопада. Поселили їх у старій хаті, де вимерла від голоду вся сім'я. А в їхній новій, просторій, гарній оселі – була контора колгоспу. Подорожніх у Марачівці на пошті вже чекав Наталчин лист, у якому вона прохала, щоб їй пошили й вислали сукню. Знайшла Уляна Корніївна родичку, яка виконала бажання дівчинки. Плаття їй вислали. Але не судилося... Цей подарунок повернувся назад. Названі батьки сповістили, що Наталочка померла.

Моя мати, гарна молода жінка, вийшла заміж за вдівця Юрія Михайловича Сірука (1898 р. н.). Його дружина і троє дітей померли від голоду. Залишилося двоє – Євдокія й Ганна. Крім Льолі, народила ненька ще чотирьох доньок: Софію, Ольгу, Марію й Валентину. Самовіддано, як колись на своєму полі, жінка працювала в колгоспі. Вирощувала картоплю, буряки. Була «стахановкою». За результатами подвижницької праці невтомну трудівницю нагородили поїздкою на ВДНГ у м. Київ. Але зі своїм підірваним здоров'ям під час голодомору не дожила вона навіть до пенсії. Наша мати впродовж всього життя найдужче боялася голоду та вовків.

Згадуючи свою мужню матусю, Улянку Сірук, велику сім'ю діда Корнія та бабусі Ликерії, яких не довелося бачити, бо знищила їх тодішня влада наругою над їхньою волею і хліборобською працею, я,

Валентина Юрївна Аніщенко (Сірук), з великою тугою й болем у серці хочу сказати, що події Голодомору 1932–1933 рр. – це вічний біль нашого роду, і прощення їм немає».

Сущенко Ксенія Григорівна (1945 р. н.), м. Пирятин Полтавської обл., розповідає: «Мої пращури – запорізькі козаки. Вони через Крим і Чорне море прийшли на Кубань після того, як у 1775 р. російська імператриця Катерина II видала маніфест про ліквідацію запорозького козацтва та ввела в Україні кріпацтво. Козаки на довгий час оселилися у Кубано-Чорноморській республіці неподалік м. Гарячий Ключ в ущелині Лева Ягель. Працювали, мали достаток. Але на початку 20-х рр. XX ст. до кубанських козаків прийшла біда від влади. Не подобалися їй вільнолюбиві, горді, працелюбні українці.

У 1924 р. мого діда, Тихона Костенка (1886 р. н.), розкуркулили. А оскільки він зрікся своєї сім'ї (так робило багато батьків сімей, щоб дружину з дітьми не вивезли з хати), тому «чорний ворон» забрав тільки його. Куди? Ніхто й ніколи не дізнався. Влада суворо заборонила навіть згадувати про діда й таких, як він.

Залишилася моя бабуся, Лариса Дмитрівна Костенко (1889 р. н.), з шістьма дітьми. Пізніше вона вийшла заміж за вдівця з п'ятьма дітьми – голову колгоспу Дмитра Концевого. Та недовго довелося з ним жити. У 1932 р. «білі» утопили чоловіка в річці. У 1933 р. бабуся з одинадцятьма дітьми та всіх господарів села розкуркулили. Поселення спалили. Вивозили безхатченків, жителів колишнього села, у вагонах-«теплушках» до м. Красноярська. Далі по річці їх відправляли на плотах. Дітей поміщали на один пліт, жінок – на другий, чоловіків – на третій. Сім'ї таким чином розділяли. Багато хлопчиків і дівчаток утопилися в річці відразу при відпливанні плоту. Із одинадцяти дітей бабусиної сім'ї залишилося п'ятеро.

У тайзі працювали дуже тяжко – пиляли ліс. Щоб урятуватися від голоду, їли ягоди, гриби, корені та листя рослин, іноді давали по 100 г хліба, спеченого з домішками тирси. Люди хворіли, більшість з них померла.

У 1940 р. тих, хто вижив у сибірській тайзі, відпустили додому. Їм видали довідки про амністію, але ні документів, ні грошей не дали. Люди добиралися на Кубань хто як міг. Бабуся, Лариса Дмитрівна, йшла додому разом із донькою Вірою (1920 р. н.), дійшли до Ростова, потім – до Гарячого Ключа Кубано-Чорноморської республіки, куди вже повернувся її старший син. Ніколи моя мама, Віра Тихонівна Костенко (1920 р. н.), не забувала про те зло й біди, які прийшлося пережити їй без вини винною, у муках голоду, холоду, страху й

безвиході. Мені дуже боляче за сплюндровану долю мого роду та винищення його частини».

Голод у Краснодарському краї

Шмат Марія (1909 р. н.), свідчить: «Мешканці нашого хутора Іногородньо-Мальованого Виселківського р-ну Краснодарського краю – переселенці з України. І так само, як і в Україні, у 1932–1933 роках нас морили голодом, розкуркулювали, жителів не випускали за межі поселення. Голод був такий страшний, що люди помирали навіть цілими сім'ями, а деякі поїли своїх дітей».

Аніщенко Євдокія (1915 р. н.): «У нашій станиці Полтавській під час розкуркулювання козацькі сім'ї були вигнані з осель й вивезені до Сибіру. А деякі бідняцькі сім'ї опинилися на вулиці без будь-яких засобів до існування. На їхнє місце поселили прибулих, яких привезли з глибинки Росії. Вони користувалися господарством козаків, їхніми харчовими запасами, насміхаючись з господарів-безхатченків, мовляв, так вам, куркулям, і треба. Більшість вигнанців померло. Про ті знущання навіть згадувати було заборонено. Але біль у серці від того тяжкого лиха ніколи не проходить».

У Сибірській тайзі

Сахно Катерина (1912 р. н.), уродженка с. Великі Сорочинці Полтавської обл., свідчить: «Наша велика родина Сахнів виконала продподаток, проте в колгосп не вступила. Та незважаючи на те, усіх заможних хазяїнів розкуркулили. Господарство, хати, землю забрали силою. Господарів вигнали з домівок холодною засніженою зимою наприкінці грудня 1931 р. Ми благали, тужили, кричали, плакали, просили залишити нас із дітьми-немовлятами в теплих хатах. Тож ні! На той несамопитий крик людей відгукувалися довгим виттям хазяїські й сусідські собаки. Плач відлунював аж у другому кінці села. Від того жаху волосся піднімалося дибки, холодні дрижаки бігли по тілу...

Нас на кількох санях повезли до залізничної станції. Розмістили в холодних вагонах, так званих теплушках, ще й забирали теплі речі. Я швидко збагнула, що зроблю зі своєю великою вовняною шаллю, у яку куталися удвох з немовлям (донечці було півроку). Я «розмалювала» своє «утеплення» ножицями. Не забрали. Уже у вагоні потягу зашила ті порізи ниткою. Тож, поки їхали, ми не померли від переохолодження, як багато інших людей. У довгій дорозі сім'я їла сухарі й сухофрукти, які змогли взяти з собою. У дитячому сповитку сховали трохи грошей. У Росії на станціях розживалися шматком хліба, який ми ховали за пазуху, щоб пройти повз конвоїрів. Так доїхали на великі сніги та люті морози до самої річки Лени.

В Іркутську нас випхали з вагонів прямо в сніг. Посадили на кінні сани й повезли в далеку, засніжену, морозну тайгу. Їхали і вночі, до тих пір, поки коні зупинилися самі, – сніг черкав по їхньому череві, йти далі не було змоги. Тоді керівник конвою сказав:

– Злізайте! Тут ви, кулаки, і здохнете!

Але я відповіла йому:

– Ні, вражий ти сину! Не здохнемо! Ми працювати звикли! Удома не мерли від ліноців, не помремо й тут! Прийдеш до нас через два роки, побачиш!

Мабуть, сподобалися ми, горді українці, одному з візників. Він викинув із саней дві сокири й шепнув: «Рубайте гілля ялин та на нього й сідайте, щоб ви на снігу не позамерзали до ранку».

Усі бранці діждали світанку. Та раптом почули скрип саней. Збентежилися. Мабуть, їдуть нас убивати. Аж то Бог послав рятівників – нащадків бунтівних українських стрільців, які були виселені в ці краї після Стрілецького бунту ще за часів Петра I. Тож вранці вони добралися сюди при допомозі місцевого населення – киржаків, які напередодні конвоювали «куркулів». Земляки привезли м'ясо, рибу, хліб, одяг, пилки, сокири, рушниці для відстрілу дичини. Пообіцяли допомагати, чим зможуть, до весни. Просили нас, щоб про них нікому не говорили, бо їх розстріляють. Прибулі порадили нашим чоловікам вирубувати дерево й робити галявини для риллі, палити хмиз та розморозувати землю для побудови землянок, – щоб потім на їх місці ставити будинки.

Навесні для посіву сибіряки привезли зерно жита та пшениці. Через два роки в глухій сибірській тайзі ми збудували с. Конашаново, що знаходилося за 240 км від м. Усть-Кут. І сьогодні стоять наші добротні рублені будинки, у яких ми живемо й понині. Уздовж вулиць прокладені тротуари із розпиляних товстих дерев. Біля річки зведено оздоровчий комплекс – руські бані (розміром 3х6 м) з роздягальною та парилкою. Поряд – ополонки. У селі – своя пекарня, дитячий садок, школа. Зроблено й кам'яну дорогу, проти побудови якої були старожили. Вони не хотіли, щоб порушувався природний екологічний комплекс. Бо там, де пройде важкий бульдозер, утворюються канали, які заповнюються водою, у ній поселяється мох сфагнум – місцевість заболочується.

До цього часу чую в мові приїжджих з України людей полтавську говірку. Серце завмирає від радості, коли лунає рідна мова. Згадую рідний край, дорогих мені людей. Жалкую за сплюндрованою молодістю, за Україною. Та мені приємно розповідати землякам про те, як ми в цій далекій холодній необжитій сибірській тайзі мужньо

вистояли, побудувалися, створили сім'ї. Вижили, як і обіцяли, наперекір долі».

1989 рік. Пирятин – Київ – Усть-Кут – Конашаново.

Людяність у нелюдських умовах

Карацюба Тетяна Іванівна (1960 р. н.), жителька села Новий Бурлук Печенізького р-ну Харківської області.

Мій дід Володимир Іванович Зубко (1896–1969) під час колективізації працював заступником голови колгоспу на хуторі Шевченково Печенізького р-ну (зараз Великобурлуцького) Харківської обл. Він разом з головою колгоспу 25-тисячником Пугловим під час жнив у 1932–1933 рр. домовився про те, що вони при обмолоті хліба частину зерна залишать у полові. Після виконання плану хлібоздачі полову перевіряли й уночі зерно рознесли селянам. Це допомогло їм жити. Про людяний учинок керівників, за який їх могли позбавити життя, пам'ятають вдячні нащадки. Вони пропонують увіковічнити їхній подвиг у вигляді меморіальної дошки.

Післямова

Голодомор забрав життя мільйонів українців. Нелегко з'ясувати кількість потерпілих від Геноциду 1932–1933 рр. Деякі дослідники голодоморів стверджують, що загинуло більше 10 мільйонів українців.

Професор, доктор історичних наук Василь Марочко дослідив статистичні дані перепису населення, який було проведено у 1937 р. і виявив, що цей показник становив 7 мільйонів. Але учасник переписної компанії, тодішній учитель школи с. Веселе Липецького р-ну Харківської обл., Іван Васильович Білаш, 1915 р. н., свідчить, що за правдиві дані результатів перепису, Й. Сталін наказав розстріляти переписувачів та деяких «хлібозаготівельників». Інші статистики, боячись смерті, швидко додали до справжніх цифр ще солідні нулі.

Очевидно, можна погодитися і з тими дослідниками Геноциду 1932–1933 рр., які доводять, що під час Геноциду 1932–1933 рр. загинуло більше 10 млн українців. У деяких селах, де вимерло більше половини жителів, – записи про їхню смерть знищили, як і в с. Яцини Пирятинського р-ну Полтавської обл. Та пам'ять народна береже це в своїх серцях. Щороку українці всього світу в останню суботу листопада вшановують їхню пам'ять свічкою на вікні.

Список використаних джерел

1. Ленин В. И. О нормах партийной жизни и принципах партийного руководства. – К. : Гос. изд-во полит. лит. УССР, 1959. – 734 с.

2. Ковалівська Л. І. Не згасни, свічко пам'яті. – К. : Просвіта, 2013. – 155 с.